

Mitom protiv „mita” ili o knjizi *Rat i mit* Dejana Jovića

Knjiga politologa Dejana Jovića *Rat i mit: Politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj* objavljena je potkraj 2017. u izdanju zaprešićke Frakture. Dobila je znatan publicitet, pa je već početkom 2018. izišlo njezino drugo izdanje. Knjiga se sastoji od uvoda s glavnim argumentom i pet poglavlja s oko 400 stranica teksta. Suštinu knjige sažimaju sljedeće rečenice na mrežnim stranicama Hrvatske znanstvene bibliografije (CROSBİ):

„Ovo je knjiga o suvremenom hrvatskom političkom i nacionalnom identitetu, koji se od 1995. rekonstruira prije svega na interpretaciji rata iz 1990-ih (Domovinskog rata). Službena interpretacija je u velikoj mjeri mit: kroz nju se događa istovremeno selektivno ‘pamćenje’ i selektivno ‘brisanje iz pamćenja’. U knjizi se pokazuje da je Hrvatska i 25 godina nakon proglašenja nezavisnosti ‘zarobljena’ tim mitom, koji značajno ograničava narodni suverenitet, njen demokratski karakter i sprječava razvoj slobode u njoj. Knjiga analizira proces mitotvorenja, kao i njegove posljedice za politiku, društvo i identitet suvremene Hrvatske. Ona, također, objašnjava i zašto je upravo u Hrvatskoj – više nego u drugim zemljama iz susjedstva – rat imao i ima centralno mjesto u procesu preoblikovanja nacionalnog identiteta. Knjiga komparira ovaj slučaj sa slučajevima drugih država nasljednica Jugoslavije, te objašnjava fenomen ‘hrvatske iznimnosti’ u odnosu na te druge zemlje. Radi se o akademskoj knjizi iz područja politologije, ali koja crpi akademske izvore i iz sociologije, političke teorije, suvremene povijesti i kulturoloških studija.”¹

Na ovitku drugoga izdanja tvrdi se (pretpostavljam urednik knjige Vuk Perišić) da je Hrvatska okovana krivotvorenom interpretacijom povijesti i da Dejan Jović ovom knjigom šalje poruku „da hrvatsko društvo treba smoći hrabrosti da se oslobodi nametnutih okova, da umjesto povišenih emocija odabere argument i tako ispuni preduvjet stvarne demokratske tranzicije i napretka”. Na sličnom je misaonom pravcu Jovićevo tvrdnja da je *Rat i mit* ujedno i „knjiga o hrvatskoj politici, pa i hrvatskom društvu od proglašenja nezavisnosti do danas” (str. 16), kao i mišljenje da posao „istraživača i ‘javnog intelektualca’ nije da pronalazi marginalne, nevažne i nekontroverzne teme, nego da se bavi onima koje mogu, možda, na najdublji način objasniti stvarnost” (str. 39). Prati li njihove zvučne riječi odgovarajući rezultat?

Knjiga je pozitivne kritike dobila od književne kritičarke Katarine Luketić i povjesničara Dragana Markovine, koji je ustvrdio da se radi o djelu koje konkurira za knjigu desetljeća. Pohvale su izvučene na unutarnjoj stranici korica drugoga izdanja. Za povjesničara Branimira Jankovića, urednika internetskoga portala o historiografiji, to je historiografska knjiga godine.² Knjiga je bila povod da se na Filozofskom fakultetu 15. ožujka ove godine održi okrugli stol s krajnje pretencioznim naslovom o istini o Domovinskom ratu, na kojem je bilo nekoliko osoba kojima je uglavnom zajedničko da se ne bave ovom problematikom, no svjetonazorski su bliske Joviću.³

¹ „Rat i mit: Politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj”, <https://www.bib.irb.hr/899891>.

² „Izdvajamo pet historiografskih knjiga iz 2017. godine”, <http://www.historiografija.hr/?p=7721>.

³ „Održan okrugli stol ‘Što je »istina o Domovinskom ratu« u društvenim i humanističkim znanostima?’”, <http://www.historiografija.hr/?p=8848&>.

Negativnu kritiku knjiga je dobila od povjesničara Ivice Lučića i filologa i političara Zlatka Kramarića.⁴

Dejan Jović svakako je poznata, a po mnogima i utjecajna osoba u hrvatskom društvu. Redoviti je profesor na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu i gostujući profesor na Fakultetu političkih nauka u Beogradu. Od 2010. do 2014. bio je glavni analitičar predsjednika Republike Hrvatske Ive Josipovića, a trenutačno je i član Vijeća srpske nacionalne manjine Grada Zagreba. Autor je knjige *Jugoslavija – država koja je odumrla* iz 2003., koja je 2009. objavljena i na engleskom jeziku. Za one koji ju nisu čitali, radi se o knjizi koja relativizira nacionalističku politiku srbijanskoga čelnika Slobodana Miloševića i njegovu ulogu u raspadu Jugoslavije. U skladu s tim, utemeljeno je pitanje je li ovo doista znanstvena knjiga, kako tvrdi autor i oni koji ju hvale, ili politički aktivizam sveučilišnoga profesora politologije.

U uvodu s glavnim argumentom Jović se, s osjetnom dozom patetike, pita zašto Hrvatska ne ostavi iza sebe rat čiji karakter i trajanje nije lako definirati i zašto ga podržava „drugim sredstvima, kroz rat za interpretaciju rata?“ (str. 7). Tvrdi da je stvorena selektivna interpretacija o Domovinskom ratu kao potpunom jedinstvu, a „jedinstvo – ne pluralizam – jest glavna vrijednost u procesu konsolidiranja države i preoblikovanja nacije. U stvarnosti rat je bio način da se poveća jedinstvo tako što će se eliminirati elementi pluralizma i slobode koji su se razvili u godinama socijalističkog poretka u Hrvatskoj osamdesetih godina, a naročito u ključnoj godini preokreta, 1990.“ (str. 13). Državi u ratu jedinstvo je svakako nužnije od pluralizma, koji se, sasvim logično, ostavlja za vrijeme nakon rata i to ne bi trebalo biti sporno. Sporna je pak tvrdnja o „elementima pluralizma i slobode“ u socijalističkoj Hrvatskoj tijekom 1980-ih.

Jesmo li, kao što u promoviranju knjige Jović tvrdi za tjednik *Globus*, 1980-ih imali „liberalizirani jednostranački sustav, a onda smo nakon 1990. dobili autoritarni višestranački, koji je pod Tuđmanom funkcionirao kao autoritarni i de facto višestranački?“⁵ Ima li uopće Jović znanstvene reference da uspoređuje 1986. i 1996. i je li ih smisleno uspoređivati? Stoji li Jovićeve tvrdnja da je Hrvatska bila liberalnija zemlja i, kako sam kaže, „tolerantnija 1986. nego 1996.“ godine?⁶ Može li se 1986., koja je 41 godinu nakon Drugoga svjetskog rata, uspoređivati s prvom mirnodopskom godinom, premda je realno tvrditi da je rat okončan početkom 1998. mirnom reintegracijom hrvatskoga Podunavlja? Tek je tada Hrvatska teritorijalno zaokružena i postignut je nadzor nad cjelokupnom državom. U tom je pogledu potezanje argumenta tolerancije besmisleno. Realna usporedba za 1996. bila bi, čini mi se, 1945., i to samo prvi mjeseci te godine. Kada govori o brisanju uspomena na socijalističko razdoblje, Jović dijelom ima pravo. No da nije selektivno čitao sociologa Josipa Županova, svakako bi manje mistificirao zašto se to zbilo.⁷

Tako Jović u „raskrinkavanje“ mita o Domovinskom ratu kreće ideološki uokupan u mit o idiličnim osamdesetim godinama, iz kojega izvlači stajalište da su bile

⁴ Ivo LUČIĆ, „Dejan Jović grubo negira istinu o Domovinskom ratu“, *Globus* (Zagreb), 19. 1. 2018., 38-40. Kramarićev prikaz dostupan je na: <http://www.glas-slavonije.hr/353147/11/Ideolosko-metafizička-sljepoca-jednog-profesora>; <http://www.historiografija.hr/?p=8376>.

⁵ Vlado VURUŠIĆ, „Nacionalisti ne dopuštaju Hrvatskoj da iziđe iz rata“, *Globus*, 15. 12. 2017., 20-25, intervju s Dejanom Jovićem.

⁶ *Isto*.

⁷ Josip ŽUPANOV, *Poslije potopa* (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1995), 36-43.

bolje od devedesetih, što se ne može uspoređivati i ideološka je i znanstvena zablu-
da. Literatura na koju se u ovom slučaju Jović poziva male je vrijednosti i nedostat-
na za dalekosežne zaključke jednostavno zato što su to vizualna opažanja i osobna
stajališta. Naime, nakon što je desetljeće pravni sljednik „liberaliziranog jednostra-
načkog sustava” po svojem ideološkom ključu nezakonito sprječavao uvid u arhivu
Centralnoga komiteta Saveza komunista (SK) Hrvatske, pri čemu je imao potporu
dijela arhivističkih struktura i Ministarstva kulture, sada je moguć uvid i tvrdim da
je već površan pregled dostatan za zaključak da su sociološke i politološke studije o
1980-ima doslovno beskorisne za to razdoblje. Sumnjam da je Joviću uopće padala
na pamet zamisao da traži uvid u to gradivo, kao što sumnjam da bi bio odbijen kao
neki, ja naprimjer. On također spominje takvu praksu, no nije mu trebala tvrdnja da
je za pristup arhivima nužna sigurnosna provjera i da se pristup činjenicama tretira
kao sigurnosni rizik (str. 172 – 173). Iz osobnoga iskustva znam da je sigurnosni cer-
tifikat bio uvjet za pristup gradivu mlađem od trideset godina i da se nije uvažavao
za starije, partijsko gradivo.

Jović smatra da je 1995. počelo permanentno mitotvorstvo koje je „ključna an-
tipolitička, predpolitička i nadpolitička aktivnost u Hrvatskoj [...] do danas” (str.
195). Temelj permanentnoga mitotvorstva vidi u Deklaraciji o Domovinskom ratu
(str. 8) Hrvatskoga državnog sabora. Tvrdi da u „trenutku donošenja ove deklaracije
nije bilo nikakve političke polarizacije: upravo obratno, postojao je visok stupanja
političke homogenizacije. Nitko u političkom prostoru nije dovodio u pitanje Domo-
vinski rat, niti mit o tom ratu koji se stvarao na prešućivanju činjenica i isključivanju
neželjenih iskustava. Postojao je, više u društvu nego u politici, pokušaj polarizacije”
(str. 8 – 9). To je potpuno neodrživa tvrdnja. Naime, Tuđmanovom smrću i porazom
Hrvatske demokratske zajednice na vlast je 2000. došla široka koalicija šest stranaka
koje su predvodili bivši komunisti i liberali. Umjesto nužnoga demokratskog impul-
sa brzo je slijedio radikalnan proces dekonstrukcije hrvatske države, što je poznato
kao detuđmanizacija. Nisam siguran da u svijetu postoji pandan detuđmanizaciji i
stavljanju struktura koje su iznijele rat na stup srama, proglašavanje kriminalcima,
agresorima na Bosnu i Hercegovinu i nizom drugih naziva.⁸ Rat je interpretiran kao
dogovoreni rat, a Franjo Tuđman izjednačavan s pokretačem rata Slobodanom Mi-
loševićem.

Zbog narasle polarizacije donesena je 13. listopada 2000. Deklaracija o Domo-
vinskom ratu. Donesena je u jeku čistke u sustavu, posebice vojsci, koja je potpuno
rastrojena, i diplomaciji. Promijenjen je nadnevak Dana državnosti, pristalo se na
suradnju s Haškim sudom bez ikakvih ograda i umirovljena je skupina generala koja
je javno prosvjedovala zbog rastrojavanja države i kriminaliziranja Hrvatske vojske.
Prema nekim mišljenjima, Hrvatska je u vrijeme donošenja Deklaracije bila na rubu
građanskoga rata. Tko ne želi ili nema vremena pregledati tisak iz 2000., osnovne
informacije može naći u panegiriku o Stjepanu Mesiću koji je 2010. napisao novinar
Boris Pavelić.⁹ Nešto o problematici može se iščitati i kod drugih autora.¹⁰ Na kraju

⁸ Dio živopisne atmosfere i rječnika u: Denis KULJIŠ, *Majmuni, gangsteri & heroji: 37 likova u povijesnom spektaklu Globusova kolumnista* (Zagreb: Globus international, 2001).

⁹ Boris PAVELIĆ, *10 boljih godina: bilanca građanina-predsjednika Stjepana Mesića* (Zagreb; Rijeka: Novi Liber; Novi list, 2010).

¹⁰ Gordana VILOVIĆ, *Etički prijepori u Globusu i Nacionalu 1999. – 2000.* (Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 2004); Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918. – 2008.* (Zagreb: EPH; Novi Liber, 2008).

se i vladajuća koalicija podijelila zbog takvih postupaka. Uostalom, i sam Jović kaže da je mit o Domovinskom ratu razbuktao „podjele koje ne prestaju ni danas” (str. 21), što je u suprotnosti s onim u uvodu (str. 8 – 9). Deklaraciju o Domovinskom ratu proglašava pozivom da ignoriramo kontroverze oko rata i prihvatimo ih „zdravo za gotovo” i ako „bismo na to pristali, bili bismo sustvaratelji tabua, a time i sudionici u ograničavanju slobode” (str. 20). Te tvrdnje, kao i ona da se Deklaracijom „eksplicitno pokušava zaustaviti bilo kakva diskusija o Domovinskom ratu” (str. 196), nisu utemeljene i gledane se potpuno izvan konteksta. I kada je izglasana, kao ustupak strukturama koje su odigrale ključnu ulogu u stvaranju države, Deklaracija nije zaustavila „diskusiju”. Naprotiv, proces koji su njegovi nositelji nazvali detuđmanizacijom nastavljen je punom parom, a njega Jović ignorira.¹¹

Detuđmanizacija je počela još u ratu, a glavni nositelj bila je skupina političara i politički angažiranih intelektualaca oko časopisa *Erasmus* te dio medija, posebice medijska grupacija Nine Pavića, i tjednici *Feral Tribune*, a poslije i *Nacional*. Denis Kuljiš, jedan od osnivača *Nacionala*, tvrdi da je tjednik pokrenut radi specijalnoga rata protiv hadezeovske vlasti.¹² Jović ignorira i Denisa Latina i njegovu *Latinicu*, emisiju koja se prečesto tendenciozno doticala niza kontroverznih epizoda Domovinskoga rata poput pada Bosanske Posavine i odgovornosti za pad Vukovara.¹³ Sigurno je da Domovinski rat nije bio nedodirljiv i u statusu „svete krave”, kako bi se moglo zaključiti čitajući Jovićevu knjigu. Braniteljski prosvjed u šatoru koji spominje Jović (str. 29) također je posljedica negodovanja prema političkim strukturama koje su provodile detuđmanizaciju i statusno omalovažavale veteransku populaciju. Bez detuđmanizacije nije uopće moguće razumijevanje Hrvatske u XXI. stoljeću i ona je razlog stalnoga vrćenja u krug hrvatskoga društva oko tema iz suvremene povijesti. Jović ju usputno dotiče kao detuđmanizaciju samoga Tuđmana u sklopu pokušaja da ga se zdesna (od Tomislava Karamarka) reinterpretira i naglasi njegova nacionalistička, a zanemari komunistička strana (str. 193). To je relativiziranje pojma detuđmanizacija, koji zasigurno nije svodiv samo na Tuđmana. Zapravo je detuđmanizacijom, koja dijelom i sada teče kroz izvjesne medije premda ni izbliza kao do prije desetak godina, Hrvatska spriječena da se okrene drugim temama, „gradeći mir i prosperitet”, kako kaže Jović. Poznata detuđmanizatorica Vesna Teršelić u vrijeme izlaska Jovićeve knjige izjavila je da je proces „osude pogrešne politike toleriranja zločina iz devedesetih, kolokvijalno nazvan detuđmanizacija, započet 2000., uvelike djelovanjem tadašnjeg predsjednika Mesića, ali i Račanove vlade, [...] ugašen. Danas političari koji se distanciraju od pogrešne politike iz 1990-ih, kako u Hrvatskoj tako i u BiH, dobivaju prijatne smrću. Nasljeđe tadašnjeg predsjednika Tuđmana ima pozitivni i negativni dio, a s negativnim dijelom naše bi se društvo trebalo baviti. Dobra prilika za to bila je presuda Prliću i drugima, ali je propuštena”.¹⁴

¹¹ Primjerice: Boris PAVELIĆ, „Ne odustajem od detuđmanizacije Hrvatske”, *Novi list* (Rijeka), 6. 4. 2002., 4-5, razgovor sa Stjepanom Mesićem; Miroslava ROŽANKOVIĆ, „Mesić: Vlada mora provesti detuđmanizaciju”, *Vjesnik* (Zagreb), 31. 12. 2003. i 1. 1. 2004., 3, razgovor sa Stjepanom Mesićem.

¹² VILOVIĆ, *Etički prijepori*, 92.

¹³ Emisija o padu Bosanske Posavine može se vidjeti na: <https://www.youtube.com/watch?v=cBnSgn1Th8c>.

¹⁴ Saša KOSANOVIĆ, „Zatočenici smo slavljenja ratova”, intervju s Vesnom Teršelić, <https://www.portalnovosti.com/vesna-terselic-zatocenici-smo-slavljenja-ratova>.

Umjesto osvrta na detuđmanizaciju Jović nam nudi tvrdnju o neprekidnom mitotvorstvu kojim od 1995. konzervativni, i u „svojoj biti antidemokratski dio Hrvatske pokušava cijelu zemlju okovati *mitovima*, od kojih je najprisutniji i najznačajniji upravo onaj koji se odnosi na *Domovinski rat*” (str. 196). O takvu čemu, ako doista postoji, može se možda govoriti tek u zadnjih nekoliko godina, konkretno od zadnje godine vlade mandata Zorana Milanovića, kada su predizborne potrebe nametnule na dnevni red i nacionalne teme, koje su svim političkim opcijama iznimno potrebne, da ne kažem neophodne, ako žele računati na izborni uspjeh. Odlukom da nova zračna luka kraj Zagreba dobije ime po Franji Tuđmanu proces detuđmanizacije i formalno je propao premda se njegov slom zbilo 16. studenog 2012. drugostupanjskom presudom generalima Anti Gotovini i Mladenu Markaču. Njih Jović uopće ne spominje premda se radilo o slučaju koji je nezaobilazan i koji je dodatno prodrubio podjele u hrvatskom društvu. Teško da se spremnost izručivanja ključnih generala Haškom sudu može uklopiti u proces permanentnoga mitotvorstva. Nema ni slučaja generala Janka Bobetka i Mirka Norca kao ni velikoga prosvjeda veterana u Splitu protiv vladajućih, a da Mirka Čondića i Stožer za obranu digniteta Domovinskoga rata ne spominjemo. Čondić, koji je imao važnu ulogu u donošenju Deklaracije, petnaest godina poslije rekao je: „Na tu Deklaraciju smo ponosni svi mi iz Stožera koji smo inicirali njeno donošenje, a ona je svih ovih godina trn u oku snagama koje ulažu ogromne napore želeći redefinirati karakter Domovinskog rata. Točno je da je sve bitno zapisano u Deklaraciji ali nakon nje nisu slijedili Zakoni koji bi promovirali i štitili njene odredbe, pa se i danas mnogi državni dužnosnici ponašaju kao da je nema. Stoga su nam potrebni Zakoni koji proizlaze iz odredbi i duha Deklaracije o Domovinskom ratu.”¹⁵ Jović spominje nekadašnju predsjednicu Hrvatske narodne stranke Vesnu Pusić, ali ne zbog izjave kojom je u Saboru u veljači 2001. optužila hadezeovsku vlast da je vodila agresivni rat u Bosni i Hercegovini.¹⁶ Optužba je došla nekoliko mjeseci nakon donošenja Deklaracije s kojom je, kako tvrdi Jović, počelo „permanentno mitotvorenje”. Od donošenja Deklaracije do danas teško da se može govoriti o nekakvoj konstantnoj politici vladajućih i njihovu odnosu prema ratu. Dva predsjednika i aktualna predsjednica Republike imali su različite odnose prema Domovinskom ratu kao i sve vlade u tom razdoblju: Ivice Račana, Ive Sanadera, Jadranke Kosor, Zorana Milanovića, kratkotrajna Tihomira Oreškovića i aktualna Andreja Plenkovića. U dugom razdoblju od gotovo dva desetljeća Domovinski rat uglavnom je izvlačio „deblji kraj”, dijelom zbog deklarirane ljevice na vlasti, a dijelom zbog „viših interesa” u procesima približavanja Europskoj uniji i često ucjenjivačkim zahtjevima koji su stalno postavljeni Hrvatskoj kada je vlast bila u rukama navodne desnice. Rezultat je bila dugogodišnja podjela između branitelja i elite, koja je najviše dolazila do izražaja na obilježavanju Dana domovinske zahvalnosti 5. kolovoza, kada je politička elita birala Knin, a veteranska populacija selo Čavoglave kraj Drniša, u kojem je *spiritus movens* bio Marko Perković Thompson, kojeg, zanimljivo, Jović ne spominje. Iz istih pobuda iz kojih ignorira kontekst vremena koje navodno nepristrano analizira. Stoga je i taj dio kod Jovića o „permanentnom mitotvorenju” konstrukt iste vrste s kojim je zanemario kontekst u kojem je Deklaracija prihvaćena. Pritom se valja ponovo vratiti komentaru M. Čondića da je Deklaracija ostala gotovo pa mrtvo slovo na papiru jer nije ni na što obvezivala. U skladu s tim, nije naodmet postaviti i pitanje što je službena interpretacija Domovinskoga rata i postoji li ona uopće?

¹⁵ <http://www.hsp.hr/vijesti/sredisnjica/mirko-condic-svoj-bio-svoj-ostao>.

¹⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=SRn1JpvYixI>.

Radi smirivanja veteranske populacije započela su 2001. istraživanja Domovinskoga rata, prvenstveno u projektima Hrvatskoga instituta za povijest, a potkraj 2004. osnovan je Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata (HMDCDR), koji uz objavu dokumenata također radi na istraživačkim poslovima. Ta istraživanja Jović omalovažava tvrdnjom da im „cilj nije bio da se potaknu nezavisna istraživanja, nego da se kontrolira građa, kako bi se potom mogla dati neka ‘znanstvena’ (a zapravo u potpunosti neznanstvena) ‘legitimacija’ službenom ili drugim nacionalističkim narativima” (str. 175). Tu tvrdnju ilustrira pozivanjem na bivšega novinara *Feral Tribunea* Viktora Ivančića i njegove riječi da jedina „istina o domovinskom ratu je da o njemu ne smijete govoriti istinito. Kažete li nešto loše o Domovinskom ratu, loše vam se piše” (str. 175). Ivančić je živ i zdrav i piše za srpski tjednik *Novosti*, kojem profesionalnost nije jača strana, što negira njegove tvrdnje i pokazuje da se može pisati loše o Domovinskom ratu i dobro živjeti od toga. Uostalom, zar nije *Feral Tribune* godinama objavljivao transkripte predsjednika Tuđmana? Vjerojatno zbog „stručne” procjene da se dokumenti najbolje čuvaju tako da se objave. Što se tiče znanstvenih, a po Joviću neznanstvenih i nacionalistički motiviranih istraživanja Domovinskoga rata, sve dok ne pruži konkretne dokaze za te tvrdnje smatram ih omalovažavanjem istraživača koji rade na dokumentima i čiji se rezultati ne poklapaju s njegovim zabludama i političkim svjetonazorom. Da su vlasti Republike Hrvatske od 2000. vodile računa o kontroli arhivskoga gradiva, ne bi izručile, doslovno, tone dokumenata Haškom sudu ne vodeći računa o zaštiti nacionalnoga interesa. Dio je već dostupan na internetu, a i preostali dio čeka ista sudbina. Teško da postoji relevantan dokument iz Domovinskoga rata a da nije u Haagu ili da ga nije objavio *Nacional* ili *Feral Tribune*. Ni HMDCDR nije imao sustavnu potporu, pa je u vrijeme vlade Z. Milanovića bilo ozbiljnih pokušaja iz resora kulture, koji je držala ministrica iz redova marginalne Hrvatske narodne stranke, da se Centar rastroi i makne s popisa nacionalnih institucija, što je dijelom i učinjeno. O tom procesu mogu govoriti iz prve ruke jer sam bio član Upravnoga vijeća Centra.

Hrvatska je doista „zarobljena u diskursu koji u svom središtu ima rat”, ali ne onako kako tvrdi Jović, nego zbog dugogodišnjega podcjenjivačkog odnosa prema onima koji su ga iznijeli na svojim leđima. *Documentu – centar za suočavanje s prošlošću*, amatersku družinu koja je svojevremeno imala vrlo jaku medijsku i političku potporu, pa je čak vrlo agresivno zahtijevala saslušanja sudionika, Jović hvali kao organizaciju koja se „fokusirala na stvarnost” (str. 195). Doista ne vidim ništa sporno u zahtjevima da se takva udruga koja relativizira ratnu krivnju ne financira iz proračuna hrvatske države, ali odnos države prema toj udruzi ne govori u prilog mitologizacije Domovinskoga rata jer sama država financira drugačije mišljenje. Potom slijedi uzgredni spomen promoviranja navodnoga mita o Domovinskom ratu u školskim udžbenicima, javnom diskursu i državnom narativu (str. 195). No, nije li i oko udžbenika i tretmana Domovinskoga rata preko *Dodatka udžbenicima za najnoviju povijest* svojevremeno bila velika polemika? Polemika koja se ne uklapa u Jovićev konstrukt o sustavnom mitotvorstvu.¹⁷ No to, kao i druge činjenice koje se ne uklapaju u njegovu viziju prošlosti, Jović ne spominje.

¹⁷ Maja DUBLJEVIĆ, ur., *Jedna povijest, više historija. Dodatak udžbenicima s kronikom objavljivanja* (Zagreb: Documenta, 2007). Druga strana viđenja u: Robert SKENDEROVIĆ, Mario JAREB, Mato ARTUKOVIĆ, *Multiperspektivnost ili relativiziranje? Dodatak udžbenicima za najnoviju povijest i istina o Domovinskom ratu* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2008).

Doduše, spominje, ali ne objašnjava: borba za interpretaciju rata koju spominje nekoliko puta (str. 7, 199-200) teško da se može razumjeti bez povoda. Ona je zahtjev da se interpretacija vrati temeljnoj značajci rata, velikosrpskoj agresiji i prestanku izjednačavanja krivnje za rat i zločina počinjenih u njemu. Naravno da u pozivu na rat za interpretaciju rata ima i zagovaratelja koji traže potpuno crno-bijelu sliku. No, u dosadašnjim istraživanjima te slike ni izbliza nema i ta je interpretacija utemeljena na činjenicama, za razliku od one koju godinama naturaju autori slični Joviću. Svoj osvrt na smjenu iz Ureda predsjednika Republike Hrvatske Jović predstavlja kao primjer da se o ratu ne može govoriti slobodno i da ga čak ni predsjednik države nije bio u stanju zaštititi (str. 201). O tome se može raspravljati, no čini mi se da je mnogo veći problem što Jović sustavno relativizira ulogu Srbije u raspadu Jugoslavije i ratovima u njoj, a takva osoba doista nije imala što tražiti u Kabinetu predsjednika Republike Hrvatske ma koliko imala svjetonazorskih sličnosti s tadašnjim državnim poglavarom. Nisam jedini povjesničar koji smatra da Jović relativizira srpsku ulogu u ratu i potencira autore koji slično misle, a kojih, nažalost, ima i previše na anglosaskom području.¹⁸

Jović istodobno ignorira i svoj doprinos detuđmanizaciji, koji je kao glavni politički analitičar jednoga od predsjednika Republike Hrvatske nesumnjivo imao, i Hrvatska koju opisuje danas je dijelom ovakva i zbog njegova doprinosa ma koliko on malen ili velik bio. Nasuprot tome, otvara dvojbenu tezu o pojmu tuđmanizma (str. 331) tako da bi neuki čitatelj pomislio da se radi o ideologiji koja se sustavno provodi kroz sve pore države, i ne samo njih.

U knjizi nam Jović nudi i jedan novi -izam: etnototalitarizam, pri čemu se pojam totalitarizam olako koristi. Kovanica o etnototalitarizmu kao načinu protjerivanja drugih iz „kolektivnog mi” (str. 26) ne čini mi se smislenom i relativizira pojam totalitarizma. Ti „drugi” očito su Srbi i Jugoslaveni, pri čemu se zanemaruje niz ostalih manjina koje su nabrojene u Ustavu Republike Hrvatske i s kojima Hrvati očito nemaju problema, kao ni one s Hrvatima. Romi su iznimka, no oni su specifična manjina i teško da u Hrvatskoj imaju više problema nego u drugim zemljama u kojima žive. To je prije nesnošljivost za koju je velikim dijelom zaslužna politika izvjesnoga etnobiznismena, kako ga je prozvao bivši predsjednik Republike Hrvatske kojem je Jović bio glavni analitičar i koji živi i privređuje u Hrvatskoj i kojega autor ove knjige danas politički podržava.

Jović metodološki ne samo da nastavlja ondje gdje je stao s prvom knjigom, nego ljestvicu spušta još niže. Primarni izvori uglavnom su medijski i korisni su tek za analizu konstrukta stvarnosti koji su mediji proizveli. Glavne „dokaze” nude pažljivo probrani i za ovu problematiku nekompetentni autori, poneki domaći znanstvenik sličnih stajališta, nešto svjedoka dvojbenoga morala i pobuda za svjedočenje te nekoliko novinara, pozivanjem na koje je Jović postigao konstrukt koji je moguć samo takvim pristupom. Na taj se način sve može dokazati, dovoljno je referirati se na nekoga tko je pisao o određenom problemu, pri čemu je potpuno nebitno koliko je ta osoba relevantna i koliko je utemeljeno što piše. Takvim pristupom, primjerice, može se „dokazati” da je Zemlja ravna ploča, da su neki narodi stariji od ameba ili da je neolitičko naselje Vinča u Srbiji bilo kolonija jonskih Grka, da ne nabrajam dalje kakve sve mogućnosti otvara takav „originalni” pristup. Jović nimalo ne dvoji da je

¹⁸ Slično misli i Marko Attila Hoare: <http://www.tacno.net/novosti/hoare-jovic-i-gi-bbs-nastoje-minimalizirati-krivnju-srpskih-agresora-za-rat-1990-i-prebaciti-krivnju-sto-vise-na-hrvatske-i-bosnjacke-zrtve-rata>.

politolog Chip Gagnon vrijedan citiranja, da bivši komunistički i hrvatski dužnosnik Josip Boljkovac u svojim sjećanjima govori samo istinu, da su radovi sociologa Vjerana Katunarića i politologa Dragutina Lalovića utemeljeni i održivi, da su novinski članci Saše Kosanovića neupitni kao i konstrukti iz redova djelatnika službi sigurnosti Jugoslavenske narodne armije (JNA) i Srbije na portalu krajinaforce.com. Da i ne spominjemo „analitiku” novinarku Orhideje Gaura Hodak o udbašima koji su „stvorili” Hrvatsku i koja je u funkciji relativiziranja zahtjeva za lustraciju bivše službe sigurnosti, čija uloga u stvaranju Republike Hrvatske nije vrijedna spomena. Osim u svjedočenjima njih samih i njihovih istomišljenika.

Suvremena hrvatska historiografija potpuno je ignorirana premda je ona najviše dala u dijelu teme kojom se autor bavi. Umjesto nje Jović nudi floskulu o industriji političkoga revizionizma i tvrdnju da ozbiljni povjesničari uglavnom ignoriraju teme o kojima ne mogu pisati bez rizika i slobodno (str. 320). Prvorazrednih izvora, odnosno dokumenata vrlo je malo, što je u nesuglasju s autorovim stajalištem kada govori o drugima koji, primjerice, politički rehabilitiraju totalitarizam i „koji uopće ne koriste dokumente niti mare za činjenice” (str. 320). Jović kaže da nacionalistički „mitotvorci rekonstruiraju prošlost – nema veze što ona nije istinita, ako dobro zvuči i ako je korisna” (str. 93). Zašto imam asocijaciju upravo na Jovića kada čitam ove rečenice? Tragično je da engleski povjesničar Harry Jack Hayball, na kojega se Jović osvrće, bolje od Jovića zna relevantne hrvatske autore i njegov se rad velikim dijelom temelji na dokumentima.¹⁹ Glavnu tezu rada kojom umanjuje odgovornost S. Miloševića ne smatram održivom.

Jović je unaprijed postavio cilj i pomno pobrao dokaze da ga dokaže. Ondje gdje nije imao dokaze, pobrinuo se da ih dobije. Kako to izgleda, upečatljivo ilustrira način na koji citira govor F. Tuđmana na Trgu bana Jelačića u Zagrebu 24. svibnja 1992. po povratku iz New Yorka (str. 181).

„Neki ljudi u Hrvatskoj, a osobito u svijetu, koji nisu bili prijatelji Hrvatske govorili su da nije trebalo rata, da smo mi krivi za rat. A ja sam govorio i odgovaram: ‘Jest, ne bi bilo rata da smo odustali od svoga cilja da stvorimo samostalnu i nezavisnu državu Hrvatsku.’”

Radi se o jednom od rijetkih primarnih izvora i autor korektno daje poveznicu na internetu. No kada poslušamo snimku Tuđmanova govora, dobivamo bitno drugačiji rezultat.

„I neki ljudi i neki pojedinci u Hrvatskoj, a osobito u svijetu, koji nisu bili prijatelji Hrvatske govorili su da nije trebalo rata, da smo i mi krivi za rat. A ja sam govorio i odgovaram: Jest, ne bi bilo rata da smo odustali od svoga cilja da stvorimo samostalnu i nezavisnu državu Hrvatsku. Mi smo predlagali da do toga cilja dođemo bez rata, da se jugoslavenska kriza riješi preobrazbom federacije s kojom nitko nije bio zadovoljan, a naročito ne hrvatski narod, da se riješi na taj način da stvorimo savez suverenih država u kome bi Hrvatska bila suverena sa svojom vojskom, svojom monetom i svojom diplomacijom. Nisu prihvatili.”²⁰

¹⁹ Harry Jack HAYBALL, *Serbia and the Rebellion in Croatia (1990-1991)*, (Goldsmiths College, April 2015), 32. Riječ je o neobjavljenoj doktorskoj disertaciji.

²⁰ https://www.youtube.com/watch?v=f_NvMOj6IjQ.

Jović je napravio krivotvorinu jer mu već sljedećom rečenicom Tuđman dovodi u pitanje tvrdnju o pobudama i odgovornosti za rat, koje pretežito adresira na nesrpsku stranu. Već je takva manipulacija dostatna za negativnu ocjenu i odbijanje rukopisa od recenzenata koji razumiju problematiku i ne pate od pristupa koji karakterizira Jovića. Inače, sličnu interpretaciju toga govora do sada sam našao kod politologa Jovana Mirića i dva opskurna propagandista iz Srbije.²¹

To je, nažalost, samo jedna u nizu konstrukcija. Slična je i ona u svezi sa zbivanjima u okolici Vukovara početkom 1990., kada su iz nekih sela sa srpskim stanovništvom zahtijevali održavanje „mitinga istine” uz izgovor o brizi za Srbe i Crnogorce na Kosovu, što je momentalno utjecalo na pogoršanje međunacionalnih odnosa između Srba i Hrvata.²² Jovićeve interpretacije u kojoj govori o stvaranju straha, pri čemu ignorira suštinu pojave, jest – blago rečeno – neodrživa. Neodrživ je i komentar o mitingašima (koje naziva demonstrantima, što je u tim okolnostima nešto sasvim drugo) iz Srbije koji dolaze u Hrvatsku, jer je u konkretnom slučaju to bio pokušaj lokalnih Srba da po obrascu antibirokratske revolucije iz Srbije naprave politički pritisak na hrvatsko rukovodstvo (str. 98 – 99).²³

Po čemu je za ovu temu potpuno irelevantan povjesničar Hrvoje Klasić referentan kao svjedok iz jedne manje hrvatske postrojbe u Sisku (str. 198)? Forma iskaza običnoga vojnika ne može biti relevantna za kompletnu Hrvatsku vojsku. Nekoliko tisuća takvih svjedočenja i mogla bi se doista uvažiti takva vrsta sekundarnoga izvora. Ovako dobivamo privid za koji ima više nego dostatno naznaka da nije relevantan. Po čemu je relevantan „jedan sisački čitatelj (Ivica Bašić)” koji piše „na portalu Socijalističke radničke partije” (str. 191)? Možda zato što optužuje „hrvatske branitelje” za razbijanje Jugoslavije i govori ono što Jović izbjegava napisati?

U zaključku je također niz dvojbenih tvrdnji. Postojanje dva od tri ključna cilja „hrvatskih nacionalista i suverenista” (str. 325) koje spominje Jović, a to su neovisnost zemlje i teritorijalna reintegracija, lako je dokazivo. No etničku homogenizaciju već je teško dokazati, pogotovo vrstom dokaza koje koristi Jović. Možemo se složiti i s komentarom da je spomenutim strukturama rat važan, no je li baš izvor svih uspjeha (str. 325)? Osobno, poznajem niz sudionika rata koji bi bili sretni da nisu imali takvo iskustvo. I sebe ubrajam u njih. Mnogima je taj rat doista izvor svih uspjeha, no mnogi su u njemu izgubili članove obitelji i imovinu, pa je razumljiva njihova vezanost za rat. Rat koji se u Hrvatskoj nije vodio „prije svega protiv manjina” (str. 325). Rat u Hrvatskoj vodio se za teritorij protiv izrazite hrvatske većine od srbizirane JNA i dijela Teritorijalne obrane Srbije uz znatnu potporu Srba iz Hrvatske. Dalje, „rat stalno živim” ne drže „uspješni etnonacionalisti (etnonacionalisti pobjednici)” (str. 325) nego one političke strukture iz navodno liberalnoga jednostranačja koje se nisu pomirile s nestankom Jugoslavije i stvaranjem hrvatske države i koje i sada drže glavne medije u Hrvatskoj. Detuđmanizacijom su godinama sprječavale da rat po-

²¹ Jovan MIRIĆ, *Zločin i kazna* (Zagreb: Prosvjeta, 2002), 11-12; Mihajlo VUČINIĆ, „Vojni aspekt rata u BiH”, u: *Početak rata u Bosni i Hercegovini – uzroci i posljedice* (Beograd: Udruženje Srba iz BiH u Srbiji, 2001), 258; Mirko BJELANOVIĆ, „O građanskom ratu u SFRJ – Hrvatskoj 1991–1995”, u: *Građanski rat u Hrvatskoj 1991–1995. Zbornik radova br. IX* (Beograd: Udruženje Srba iz Hrvatske, 2013), 36.

²² Davor MARIJAN, *Obrana i pad Vukovara* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2013), 42-43.

²³ O tim pokušajima pisala je i Mirjana Kasapović. Ivan GRDEŠIĆ, Mirjana KASAPOVIĆ, Ivan ŠIBER, Nenad ZAKOŠEK, *Hrvatska u izborima '90* (Zagreb: Naprijed, 1991), 32-33.

stane prošlost i mimo očekivanja dobile su stanje u kojem se danas nalazimo. Gleda li se cijelo XX. stoljeće kroz vizuru devedesetih kao što tvrdi H. Klasić (str. 32)? Ima ih koji gledaju, no smatram da to nije dominantan pogled i da dva autora na koje se Jović poziva teško da ilustriraju tu tvrdnju, posebice jer je povjesničar Klasić duboku zašao u politički aktivizam i sve promatra u odnosu fašizam – antifašizam. Slažem se s Jovićevom tvrdnjom da čitanje „prošlosti iz perspektive sadašnjosti predstavlja jednu od najtežih metodoloških pogrešaka, jer ne samo da događaje i procese izvlači iz njihovog stvarnog konteksta, nego im nameće drugi kontekst, koji nije bio poznat u trenutku događanja, pa zbog toga nije mogao biti ni sutvorački kad su se događaji doista i dogodili” (str. 327). Uključujući i drugu rečenicu, u istom tonu tvrdim da je *Rat i mit* napisan na takav način. Ono što Jović proteže na vrijeme od 1995. samo je dijelom prihvatljivo za zadnjih nekoliko godina. Pritom ne mislim na mit o Domovinskom ratu, to je samo Jovićev pričin. Interpretacija izvorišnih osnova hrvatskoga Ustava (str. 328 – 331), pri čemu zanemaruje kontekst u kojem je taj Ustav nastao 1990., to jako dobro ilustrira.

Pitanje „je li hrvatska politika identiteta – iznimka ili pravilo u odnosu na druge zemlje?” zaslužuje odgovor. Te druge zemlje su Bosna i Hercegovina i Srbija (str. 336 – 337). Jovićeva tvrdnja da se u Bosni i Hercegovini o ratu „ne govori ni izbliza toliko koliko u Hrvatskoj” neozbiljna je kao i komentar o diskursu o agresori i žrtvi koji se „smatra politički nekorektnim i opasnim za stabilnost i opstanak zemlje” (str. 336). To je neodrživo osobno stajalište, što se vidi i iz popisa literature. U Bosni i Hercegovini osjetno se više govori o ratu, a i pisana je produkcija veća. To što se ona ne prati ili ignorira također je odraz političkih stajališta i neprofesionalnoga pristupa. Za prvu informaciju predlažem mu da posjeti internetske portale Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnoga prava i Udruženja za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, pa da vidi što je to „permanentno mitotvorstvo”. Usporedba trenutačnoga statusa Tuđmana u Hrvatskoj i Miloševića u Srbiji ne čini mi se smislenom. Tuđman je ipak pobijedio u ratu koji je Milošević započeo i izgubio i teško da pobjednik i gubitnik mogu imati isti status.

Odricanje od mitotvorstva je „lijek” za suvremene hrvatske probleme koje Jović dijagnosticira, no ne čini mi se utemeljenim. Lijek za hrvatske probleme je kratak: katarza i lustracija, marginalizacija društveno-političkih radnika iz javne sfere i baštinka mentaliteta Partije. No, nažalost, niz zbivanja utjecao je da do lustracije 1990. ne dođe, i to ne zbog masovne konverzije bivših komunista u Hrvatsku demokratsku zajednicu kao što Jović misli (str. 90 – 91), nego zbog posve utemeljenog straha od JNA i Srbije.

Napraviti temeljit osvrt na ovu knjigu bio bi izniman pothvat, teško da ima stranice na kojoj neka tvrdnja, konstatacija, referenca... ne traži odgovor. Osvrnut ću se stoga samo na neke tvrdnje i zbivanja koje sam kompetentan prokomentirati jer sam se s njima susretao u svojem radu na suvremenoj hrvatskoj povijesti. Neke od tih tvrdnji doimaju se kao uzgredne crtice koje krivnju i odgovornost za rat usmjeravaju prema Hrvatskoj i drugim nesrpskim akterima raspada Jugoslavije.

Na temelju čega Jović tvrdi da je Hrvatska 1980-ih bila „najveći protivnik ozbiljnih reformi jugoslavenske federacije” (str. 56)? I koje su to ozbiljne reforme, one koje traže ograničavanje autonomije pokrajinama? Je li se Hrvatska 1980-ih „odlučila najprije za ‘hrvatsku šutnju’ (kako ne bi dolijevala ulje na vatru nacionalističkih politika koje su već potresale status quo, u Sloveniji i u Srbiji), a potom za politiku ‘jugoslavenske sinteze’” (str. 56)? Zar „hrvatska šutnja” nije stanje nakon gušenja Hrvatskoga

proljeća i zar ključno mjesto u Hrvatskoj u turbulentnom slomu Jugoslavije nije imao političar srpske nacionalnosti? Možda je shvaćao da promjena organizacije federacije ne bi stala na marginalizaciji pokrajina jer bi se na isti način moglo postaviti i pitanje „ozbiljnih reformi” Hrvatske, u kojoj je srpska manjina bila povlaštenija od naroda čija je to bila nacionalna država. Uostalom, zar tvrdnja da je raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) najviše pogodio Srbiju, Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku i Crnu Goru, više nego ostale zemlje, ne bi vodila i prema postavljanju pitanja zašto baš njih? Možda jer se u prve tri republike bilo otvaralo srpsko pitanje, a Crnogorcima se osporavala nacija i tvrdilo se da su samo Srbi. A strategije koje spominje: agresivno-osvajačke i agresivno-separatističke (str. 57), do izbora 1990. mogu se primijeniti samo na Srbiju i Srbe.

Je li televizijski prijenos sjednica Centralnoga komiteta SK Jugoslavije dokaz liberalizacije društva, popuštanja stege i rasta političkoga pluralizma, kako nabraja Jović (str. 80), ili samo efektan način da se navodni ustavoreformatori obračunaju s ustavobraniteljima, odnosno da Centralni komitet blagoslovi promjene nastale rušenjem partijskoga i republičkoga rukovodstva Vojvodine? Najpoznatije sjednice Centralnoga komiteta koje su se prenosile – 17. u listopadu 1988. i 20. u siječnju 1989. – pamte se prvenstveno po sukobu Stipe Šuvara i Slobodana Miloševića, a to je bila borba za prevlast u SK Jugoslavije, u kojoj su korištena sva raspoloživa sredstva da bi se pobijedilo.²⁴

U ovoj knjizi možemo pročitati da je srpski nacionalizam u Hrvatskoj bio reakcija na hrvatski. Teško, usprkos tvrdnji sociologa Katunarića, koji tako pokazuje koliko je (ne)relevantan za stanje u Hrvatskoj (i Jugoslaviji) 1989. godine (str. 81). „Hrvatsku šutnju” u siječnju 1989. prekinuli su politički Jugoslaveni iz Udruženja za jugoslavensku demokratsku inicijativu i na mnogo teži način Srbi iz Knina mitingom u veljači u znak potpore Srbima i Crnogorcima na Kosovu. Oko te se potpore SK Hrvatske u osamdesetima prvi put etnički podijelio²⁵, a ne zbog prekida XIV. kongresa SK Jugoslavije u siječnju 1990., što možemo pročitati kod Jovića (str. 98 – 99). Slijedio je potom srpski miting u Kninu u srpnju 1989., što nije nepoznanica²⁶, no Jović ignorira pouzdanu historiografiju i referira se na fluidnu sociologiju zagrebačke škole, kojoj fakti nisu bitni. Zar bi nakon srbovanja u Kninu član Predsjedništva Centralnoga komiteta SK Hrvatske srpske nacionalnosti Nikola Lapov imao potrebu na sjednici partijskoga i državnoga vrha Socijalističke Republike Hrvatske 10. srpnja 1989. reći da je to velika šteta za srpski narod u Hrvatskoj i da „nemamo više nikakvog moralnog prava da sprečimo divljanje nacionalizma hrvatskog, koji će sasvim sigurno ovim biti i te kako izazvan. [...] Više nemamo moralnog prava da se suprotstavimo tome”²⁷? Kome vjerovati? Političaru Lapovu iz partijskoga vrha ili sociologu Katunariću?

Za razliku od nekritičkoga tumačenja 1980-ih, što možemo okarakterizirati i kao Jovićevu tinejdzersku zabludu iz doba društveno-političkoga angažmana u *Poletu*, glasilo pomlatka SK Hrvatske, takva olakotna okolnost nije moguća u dijelu knjige u kojem se bavi donošenjem i sudbinom Deklaracije o Domovinskom ratu.

²⁴ Davor MARIJAN, *Hrvatska 1989. – 1992.: rađanje države* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017), 115-116.

²⁵ Davor MARIJAN, „‘Događanja naroda’ u Kninu 1989. godine – slom jugoslavenske ustavne konstrukcije u Hrvatskoj”, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Zadru* (2016), br. 58, 447-448.

²⁶ Nikica BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990. – 1995.* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2005), 44-47.

²⁷ MARIJAN, „‘Događanja naroda’ u Kninu 1989. godine”, 461.

Tvrđnja da je Tuđman istodobno i marksist i separatist i da je „do kraja života ostao vjeran nekim od temeljnih ideja nastalih u okviru lenjinizma i staljinizma, kao što je ideja *prava naroda na samoodređenje*, u Staljinovoj interpretaciji te ideje” (str. 193) dijelom je održiva, no nekako nedostaje da su se svi akteri u raspadu Jugoslavije napajali istim idejama lenjinizma – staljinizma. Iznimka je Alija Izetbegović, koji se držao predmodernoga određenja identiteta na temelju vjere. U ovom slučaju nekako bih bio skloniji Lenjinu nego Staljinovu tumačenju jer je za Lenjinova držanja vlasti bilo odvajanja od Sovjetskoga Saveza, a za Staljinove diktature baš i ne. U današnjoj Hrvatskoj najveći baštiničar toga pogleda je Milorad Pupovac, koji se nije pomirio s tim da je predvodnik samo jedne od nacionalnih manjina, a ne naroda s kojim je većinski narod i ustavno dijelio suverenost.

Premda ne nedostaje kritičnih tonova u slučaju S. Miloševića, ova knjiga nastavlja praksu prethodne. Spomen Miloševića kao odgovornog doima se kao obrambeni mehanizam kojim će se „sutra” negirati prigovori na pristrani ton knjige. Primjerice, tvrdnja da je Milošević glavni odgovorni za rat sa srpske strane samo je dijelom utemeljena, to je relativiziranje i umanjivanje dominantne srpske krivnje za raspad Jugoslavije i rat (str. 24). Čuveni Miloševićev govor s Gazimestana relativizira tvrdnjom da je prvi „govorio o bitkama – makar samo onima iz prošlosti i makar samo u kondicionalu” (str. 97), što nije točno, a što dijelom priznaje nekoliko stranica dalje (str. 114). Milošević je tada rekao: „Šest vekova kasnije, danas, opet smo u bitkama i pred bitkama. One nisu oružane, mada i takve još nisu isključene.”²⁸ Jović možda i nije čitao govor jer knjiga na koju se 2003. referirao za njega – taj govor ne sadržava.²⁹ Sličnih propusta, ako su to samo propusti, ima još. Primjerice, je li nenamjerna greška stavljanje sastanka srpskoga političkog vrha („koordinacije”) na kojem odlučuju o teritoriju za koji će ratovati, među ostalim i o Bosni i Hercegovini, u ožujak 1991. premda se on zbio godinu prije (str. 180)?³⁰ Možda, no kada pročitam tvrdnju da je Milan Basta u knjizi *Rat je završen 7 kasnije* prvi progovorio o poslijeratnim komunističkim zločinima na Bleiburgu, dvojim da je to samo nenamjerna greška (str. 152). Ona spada u skupinu knjiga koje su se bavile samim krajem rata, tj. završnim operacijama Jugoslavenske armije, o čemu je na sličan način, prešućivanjem zločina, pisao niz autora prije njega.³¹

Kada u poglavlju o strahu govori o strahu od Miloševića u Hrvatskoj, uvodi i obrnut strah od Tuđmana premda se to kronološki ne može napraviti (str. 87 – 88). Milošević je prestravio nesrpski dio Jugoslavije prije no što se za Tuđmana uopće znalo. Kada tvrdi da su ratovi bili „*racionalan politički izbor* onih koji su ih pokrenuli i isprovocirali” (str. 183), ponovno relativizira jer je u pitanju jednina, a ne množina. Osim u Sloveniji, gdje je to učinila JNA, ratove je započela Miloševićeva Srbija. A Jugoslavija je 1990. i 1991. bila doista oslabljena (str. 183) zbog Miloševićeva djelovanja mimo institucija. Tvrđnja da se Jugoslavija nikada nije spremala za rat protiv separatista također je upitna. Prvo, što je Jugoslavija, samo savezna tijela ili i republike i pokrajine? Tko se sprema za rat? Jugoslavenska je narodna armija s doktrinom izvanrednih prilika imala opciju unutarnjega sukoba bez obzira na to što to Branko

²⁸ Slobodan MILOŠEVIĆ, *Prilog istoriji dvadesetog veka* (Beograd: Treći milenijum, 2008), 26.

²⁹ Dejan JOVIĆ, *Jugoslavija: država koja je odumrla* (Zagreb: Prometej, 2003), 460.

³⁰ Borisav JOVIĆ, *Poslednji dani SFRJ* (Kragujevac: Prizma, 1995), 131.

³¹ O tome u: Martina GRAHEK RAVANČIĆ, *Bleiburg i križni put* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2015), 19-20.

Mamula i Veljko Kadijević niječu. Nije li sve što se zbivalo 1991. posljedica pasivnoga ponašanja institucija kada je nahuškana ulica rušila vlast u Novom Sadu u listopadu 1988., a potom u siječnju 1989. u Titogradu? Jer tada se raspala Jugoslavija, a točka na i stavljena je amandmanima na Ustav Socijalističke Republike Srbije 28. ožujka 1989., kojima je ograničena autonomija pokrajina, što nije pratila odgovarajuća promjena Ustava SFRJ u pitanju njihova statusa konstitutivnih dijelova federacije. Umjesto toga, Jović prigovara nekim jugoslavenskim institucijama što su pasivno gledale i poteže omiljenu temu o uvozu oružja (str. 184), što je adresirano na Hrvatsku iz druge polovine 1990. godine. Slažem se da je bez oružja teško ratovati, no da je bilo lako dostupno, nije istina. Oružje je širok pojam, a ratuje se s vojnim i treba razlikovati automatsku pušku od pištolja i lovačkoga karabina. Tvrdnja da bez oružja ne bi bilo rata, niti bi dugo trajao (str. 8), mogla bi se smatrati održivom. Međutim, ne mogu se ignorirati posljedice nezakonitoga razoružavanja Teritorijalne obrane Socijalističke Republike Hrvatske od JNA, koje je usmjerilo Hrvatsku u nabavku oružja. Stvoren je i povoljan odnos snaga za srpsku stranu, jer netko ima oružje (JNA i Srbija), a netko ga nema (Hrvatska). Hipotetski, možda bi se sastavnice Jugoslavije razdružile bez rata da su i drugi akteri krize bili do zuba naoružani kao Srbi. Teško da bi se naoružanje Teritorijalne obrane Socijalističke Republike Hrvatske u raspletu krize ignoriralo. Očito se mora bezbroj puta ponoviti što je razoružavanje Teritorijalne obrane značilo u raspletu krize i što je značilo kada je jedna strana preko noći ostala bez oružja za 204 000 vojnika i koliko je to utjecalo na nešto što bi se moglo nazvati ravnotežom moći.

Tvrdnja da je rat bio „rezultat želje jednog specifičnog dijela tadašnjih elita, dizajnera identiteta i političkih vođa nacionalističke orijentacije da se Hrvati odvoje od Jugoslavije i Srba, a Srbi od Hrvata (a u nekim slučajevima, i s vremenom sve više od Jugoslavije)” (str. 14) uklapa se u obrazac analitike često spominjanog politologa Gagnona i njegove nagrađivane knjige iz 2004. godine. Problem je što se Gagnon temelji na sekundarnim dokazima i obrascu naknadnih sjećanja, doslovno na razini rekla-kazala. Nasuprot tome, može se dokazati da je hrvatsko vrhovništvo do krajnjih granica nastojalo izbjeći rat i da je izravan krivac za rat svesrpska politika.³² Valja napomenuti da Jović ima ozbiljnih problema s kontekstom i kronologijom kada govori o Tuđmanovu odnosu prema ratu. Čak je i za Jovićev metodološki pristup pretjerano izričito optužiti Tuđmana za izazivanje rata, pa je to relativizirano tvrdnjom da je Tuđman u „nekim fazama” pokušavao izbjeći rat (str. 89). Te „neke faze” suština su razumijevanja problema jer su početne i dok se JNA nije otvoreno uključila u podržavanje srpskih pobunjenika, Tuđman se svim silama trudio izbjeći rat. Prihvaćao je primirja i kada je rat eskalirao, a zamjerati mu da je na kraju krize pribjegao ratnom rješenju je apsurdno. Pa i uoči *Oluje* pobunjenim Srbima nudila se opcija da se situacija riješi bez uporabe oružja, premda je ta ponuda imala jaku ultimativnu notu. S obzirom na nepovoljno vojno stanje u kojem su bili, ne mogu kriviti Tuđmana što su odbili ponudu i doživjeli potpuni slom.

Jovićeva tvrdnja da je uoči Haške konferencije rat punim intenzitetom počeo krajem kolovoza 1991. točna je samo u dijelu u kojem kaže da se u njega punom parom uključila JNA. Rat je u kontinuitetu počeo proglašenjem neovisnosti i istovremenim napadom pobunjenih Srba na policijsku postaju u Glini 26. lipnja 1991.

³² MARIJAN, *Hrvatska 1989. – 1992.*, 395.

godine.³³ Jović kaže da ne tvrdi „da ga je Hrvatska zbog toga i proizvela (iako danas već imamo i svjedočanstva važnih sudionika, npr. Josipa Boljkovca, koja tvrde upravo to): ne, za rat je i u ovom slučaju bilo potrebno (najmanje) dvoje, a u tom ratu bilo je i više od dvoje koji su ga htjeli i trebali” (str. 17). U ljeto 1991. za rat je doista bilo dvoje koji su ga trebali: pobunjeni Srbi i JNA, za što ima više nego dovoljno dokumenata, velikim dijelom dostupnih, za razliku od ove optužbe da je Hrvatska izazvala rat. To je vrsta dokaza s kojima se Jović ne zna ili ne želi nositi, pa poziva u pomoć svjedočanstva, u konkretnom slučaju Josipa Boljkovca. Boljkovac je dvojbena svjedočanstva, a vrijeme dok je bio ministar unutarnjih poslova Republike Hrvatske, a nakon toga teško da je referentan za bilo što osim za pokušaj političkoga puča protiv Tuđmana 1994. godine. Teško da je itko dao bolji osvrt na njega, tj. njegovu knjigu, od Radmila Bogdanovića, nekadašnjega Boljkovčeva pandana kod S. Miloševića, koji ga je optužio da izmišlja dokumente i radi podmukle konstrukcije. „Iščitavam pažljivo Boljkovčevu knjigu i prirodno je što sebe svuda stavlja u prvi plan. On čak hoće sebi da pripiše i zasluge da je, maltene, upoznao Tita sa Bakarićem. Podsećam vas da Boljkovac ima devedeset godina i da se u njegovoj glavi mnogo toga pomešalo te ću morati da mu odgovorim i da ga na neke stvari podsetim. Dakle, sa Boljkovcem sam se sreo, ne u Bačkoj Palanci, već u Vukovaru, i ne u junu, već u aprilu 1991. godine. U junu ja više nisam bio ministar policije i nije bilo potrebe da se srećem s Boljkovcem.”³⁴ Tko ima pravo? S obzirom na to da sam koristio jednu depešu koju je R. Bogdanović poslao Boljkovcu i da ona faktografski odgovara Bogdanovićevoj tvrdnji, u ovom sam slučaju skloniji njegovu svjedočenju. Posebice jer sam skrenuo pozornost na to da je Boljkovac iz jednoga dokumenta koji je objavio izostavio dio sadržaja koji mu nije odgovarao.³⁵

Pri spomenu nositelja starih, komunističkih struktura nije jasno kako im je Tuđman omogućio da prežive 1989. godinu (str. 186) kada je pobijedio na izborima u proljeće 1990., s tim da je do prvoga kruga izbora u SK Hrvatske bila jaka struja koja je bila protiv njihova održavanja i za zakonsku zabranu Hrvatske demokratske zajednice. Nakon Tuđmana iz 1989. ne smatram održiv ni dio o Miloševiću iz iste godine i njegovu navodnom laviranju između nezavisne Srbije i Jugoslavije, posebice komentar o provaliji koja bi se inače stvorila 1989. „da ju je Milošević dopustio u Srbiji” (str. 186 – 187). To je uz drugu polovinu 1988. bila najuspješnija Miloševićeva godina i potpuno je nedokučivo na kakvu provaliju Jović misli. No, to je kod Jovića standardni istraživački postupak: stvori konstrukt koji s činjenicama ima malo veze, a potom na tom konstrukt objašnjava aktualno stanje u hrvatskom društvu.

Pored Miloševića, Jović relativizira i ulogu JNA u raspadu Jugoslavije. Optužba na račun JNA kao posebno odgovorne jer „nije čuvala mir” (str. 18) ne držim smislenom jer je njezina zadaća bila zaštita tekovina revolucije, odnosno diktature proletarijata. U tom je smislu apsurdno Jovićevo pozivanje na moral i društvenu odgovornost JNA i dijelova policijskoga i obavještajnog sustava zbog sudjelovanja u ratu i promjena strana. Komunisti i moral u građanskom smislu ne idu zajedno. Komunistički moral u ovom bih slučaju ostavio postrani. Što se tiče kadrova JNA i dužnosti da poštuju zakone i zakletvu koju su položili (str. 185), Predsjedništvo SFRJ bez hrvatskoga je glasa, ali s četiri srpska i tri ostala nezakonito oslobodilo JNA za-

³³ Isto, 503.

³⁴ Dragan JOVANOVIĆ, „Sva Miloševićeva ubistva”, *NIN*, (Beograd) 18. 3. 2010., 34-38, razgovor s Radmilom Bogdanovićem.

³⁵ MARIJAN, *Hrvatska 1989. – 1992.*, 415, 479.

kletve i zakona koje su morali poštovati.³⁶ No, kada smo kod zakona, da su se JNA i predsjedništva Partije i države držali zakona, unitaristički motiviran preustroj Oružanih snaga SFRJ iz 1988. na štetu republika nikada ne bi dobio zeleno svjetlo.³⁷ Moglo bi se primijetiti da je JNA negdje dobila, a negdje izgubila. U konkretnom slučaju JNA je dobila mirnodopsku bitku i izgubila stvarni rat. No za tim osim Srba i Jugoslavena teško da itko žali. Komentar da se JNA s vremenom „pretvorila u rezervoar kadrova i materijala za ratovanje” je nedorečen jer izbjegava reći za koga je ratovala. Ovako bi se moglo zaključiti da su naoružanje i oprema, uz kadrove, raspodijeljeni između jugoslavenskih republika u skladu s financijskim udjelom u njezinoj izgradnji i održavanju. Jović tvrdi da je Hrvatska priznata kada je „pristala potpisati mir s JNA u Sarajevu” u siječnju 1992. (str. 19). Zar nije bilo nekoliko priznanja u prosincu 1991. godine? Mir je rezultat neispunjenoga srpskoga ratnog cilja u Hrvatskoj i Srbija je na njega pristala kada je JNA dovršila ograničenu operaciju u istočnoj Hrvatskoj, tj. zauzela Vukovar i izvukla okružene garnizone koji su se održali u unutrašnjosti. Zbog toga je Srbija, a ne JNA, prihvatila primirje i aranžman po kojem su „Plave kacige” trebale održati velikosrpska osvajanja u Hrvatskoj. Tvrdnja da je poslije taj mir izbrisan iz sjećanja autorov je konstrukt, mir je iznevjerio očekivanja jer je Hrvatska, kao i Srbija, imala svoja velika očekivanja i na kraju 1992. bilo je jasno da od njih nema ništa. Zbog toga nije bilo nikakva posebna razloga da se taj nadnevak pamti, premda ga nitko ne ignorira. „Plave kacige” nisu ignorirane kao ni političke koncesije pobunjenima Srbima. O tome se dosta pisalo, no na te se radove Jović ne osvrće i imputira da se to izbrisalo iz sjećanja.³⁸ Sličan je primjer i s ročnim vojnikom JNA Saškom Gešovskim iz Makedonije, koji je smrtno stradao u Splitu u svibnju 1991. godine. Njegova se smrt ne prešućuje.³⁹ Razumljivo, bez takvih konstrukcija ne bi ni bilo ove knjige.

Tretman Vukovara pokazuje da je Jović preuzeo svu prizemnu promidžbu koja se protura po srpskim portalima ranga *krajinaforcea*. Kada već spominje konkretna imena mrtvih Srba iz Vukovara, mogao se malo potruditi provjeriti kontekst u kojem su stradali, o čemu postoji pouzdana literatura. Tako nas upoznaje s tim da je u selu Bršadinu kraj Vukovara 1. svibnja 1991. ubijen Stevan Inić, a potom u Sotinu Miodrag Nađ. U Bršadinu se 1. svibnja zbio sukob dvojice šezdesetogodišnjaka, Srbina Stevana Inića i Mađara Mihajla Gelenčira, i završio je smrću Inića, koji je poslije stavljen na popis poginulih pripadnika Teritorijalne obrane Bršadin. U policiji su tvrdili da se ubojstvo dogodilo zbog „međusobne netrpeljivosti” sudionika, „a ne zbog ra-

³⁶ Isto, 352, 506.

³⁷ Isto, 105-107.

³⁸ Primjerice: Zdravko TOMAC, *Iza zatvorenih vrata* (Zagreb: Organizator, 1992); Franjo GREGURIĆ, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske 1991. – 1992.* (Zagreb: Naklada Zadro, 1998); Davorin RUDOLF, *Rat koji nismo htjeli: Hrvatska 1991.* (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1999); Mario NOBILO, *Hrvatski feniks: diplomatski procesi iza zatvorenih vrata 1990. – 1997.* (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2000); Vladimir Đuro DEGAN, *Hrvatska država u međunarodnoj zajednici: razvitak njezine međunarodnopravne osobnosti tijekom povijesti* (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2002); BARIĆ, *Srpska pobuna*; MARIJAN, *Hrvatska 1989. – 1992.*

³⁹ *Kronologija rata: Hrvatska, Bosna i Hercegovina 1989. – 1998.* (Zagreb: Hrvatski informativni centar, 1998), 57; Davor MARIJAN, *Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987. – 1992.* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2008), 254 i 361; Marija SENTIĆ, *Kronologija Republike Hrvatske 1990. – 1998.* (Zagreb: Školska knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2015), 175-176, 187; Davor MARIJAN, *Domovinski rat* (Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2016), 73.

zličite nacionalne pripadnosti³⁹. Pokušaj trojice policajaca da obave uviđaj spriječili su mještani sela. Stipo Pole, kasniji načelnik policijske uprave, tvrdi da mu ni godinama poslije nije bilo jasno kako su tada živi napustili Bršadin.⁴⁰

Za Miodraga Nađa, inače člника Srpske demokratske stranke u Sotinu, nameće se zaključak da je smrtno stradao također 1. svibnja. No on je poginuo 4. svibnja u puškaranju s policijom i nalazi se na popisu poginulih Srba iz Teritorijalne obrane Vukovar, što potvrđuje policijsku verziju zbivanja. Između te dvije smrti zbio se poznati masakr u Borovu Selu, za koji se Jović referira na Boljkovčeve ratove sa Šuškom i drugima koji su htjeli rat i izazivali ga „pucajući po srpskim mjestima u Slavoniji” (str. 177). Ta glasina koja je bezbrojnim ponavljanjem pretvorena u neupitnu istinu postupno je narasla na množinu i pucanje po srpskim selima. O tome se prije nekoliko godina očitovao sudionik „pucanja po srpskim selima” i dao je svoju verziju zbivanja, koju odgovoran znanstvenik ne bi ignorirao ili bi ju dodao uz svjedoka Boljkovca.⁴¹ Da se koristio relevantnom literaturom, Jović je mnogo toga mogao saznati o stanju u Vukovaru prije 1. svibnja i zbivanjima tijekom srpske pobune u Pakracu u ožujku 1991., koja su veliki odraz imala upravo u Vukovaru. Izbor J. Boljkovca i S. Kosanovića kao relevantnih izvora samo ilustrira tendenciozni okvir u kojem se Jović kreće, pa je pri spomenu Tomislava Merčepa imao potrebu dodati da vrijeme u kojem je bio općinski sekretar tek treba „postati predmetom akademskog istraživanja” (str. 178). Očito one vrste istraživanja koja je nastala u pogonima za specijalni rat vojne službe sigurnosti bivše JNA. Tvrdnja da je već u ožujku 1991. postojao Merčepov plan za „etničko čišćenje Vukovara” (str. 179) iz iste je „kuhinje” kao i tvrdnja da je 24. ožujka 1991. osnovana buduća vukovarska 204. brigada Hrvatske vojske iako je tek u travnju i svibnju 1991. dogovoreno osnivanje jedne, i to zajedničke brigade Zbora narodne garde za područje Policijske uprave Vinkovci, tj. općine Vukovar, Vinkovci i Županja.⁴² Vukovar nije „razoren zato da bi ga se kaznilo zbog njegove multietničnosti” (str. 179), kako tvrdi Jović, nego stoga što je to bio jedini način zauzimanja grada koji je JNA znala, kao i pokazatelj što je bio cilj njezina ratovanja – etnički očišćen teritorij.

Tendenciozan pristup vidi se i iz prikaza zbivanja u Zadru 2. svibnja 1991. nakon ubojstva hrvatskoga policajca Franka Lisice u selu Polači i ranjavanja još dva policajca. Jović se potrudio se prebrojiti stradalu srpsku imovinu, koja je stvarno bila velika. Komentar da se to „zbivalo izvan zone ratnih djelovanja, kojih u svibnju 1991. još u Zadru nije bilo” (str. 178), pokazuje ozbiljne probleme u razumijevanju konteksta. Zadar je grad u Dalmaciji, a Dalmacija regija u Hrvatskoj koja je imala velikih problema sa srpskom pobunom koja je počela u Kninu, koji je u sjevernoj Dalmaciji. Nije Zadar bio izoliran od stanja u državi i njegovi građani živjeli su s odrazom zbivanja u susjednim općinama. Uostalom, napetosti u Dalmaciji jako su pojačane nakon što je JNA nekoliko dana prije smrti policajca Lisice blokirala policijsku postaju u selu Kijevu između Knina i Sinja. O tome se već pisalo, treba samo čitati još ponekog uz Gagnona i Lalovića.⁴³

⁴⁰ MARIJAN, *Obrana i pad Vukovara*, 59.

⁴¹ *Isto*, 57.

⁴² Dušan VILIĆ, Boško TODORVIĆ, *Razbijanje Jugoslavije 1990-1992* (Beograd: DIK Književne novine – Enciklopedija, 1995), 361; Davor MARIJAN, *Bitka za Vukovar* (Zagreb: Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest; Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2004), 63.

⁴³ MARIJAN, *Slom Titove armije*, 253.

Jovićevo poglavlje o strahu (str. 90 – 132) doista je zanimljivo i poticajno za dobru sociološku analizu, poput one koju je dao sociolog Ozren Žunec, čiji opsežni rad o pobuni Srba Jović također ne uvažava. U razmatranju straha Jović zanemaruje da je taj osjećaj u drugoj Jugoslaviji bio stalan, posebice u dijelu populacije koja nije izabrala crvenu partijsku knjižicu i pravo javnoga govora u klasno motiviranoj socijalističkoj samoupravnoj *demokratiji*. Tom, većinskom dijelu stanovništva Jović nije pripadao, pa i ne shvaća da nije relevantan primjer prosječnoga življenja. Golema većina stanovništva bila je izvan redova organizirane avangarde i na margini društva te je morala dobro voditi računa ne samo o svojem djelu nego i riječima. Stoga je pitanje straha krajnje tendenciozno prikazano. Posebice onaj dio kada spominje strah Veljka Kadijevića i Petra Gračanina i njime pravda agresiju koju su proizveli (str. 131). Njihov strah potječe od gubljenja privilegija bez otpora i mišljenja da će nakon smjene vlasti biti primijenjen isti obrazac na poražene koji su oni koristili u završnici Drugoga svjetskog rata i poraću.⁴⁴ Uzgred, koliko su uopće smislene ankete u društvu koje živi proleterku revoluciju, doduše malaksalu, posebice ona iz travnja 1990., na koju se poziva Jović i koja govori o odnosu spram hrvatske neovisnosti. Tko bi se to uopće usudio uzeti relevantnim pokazateljem? Tko se uopće izvan SK Hrvatske/Jugoslavije usuđivao istupiti u javnosti o političkim pitanjima – to je u Hrvatskoj do početka 1989. bilo prilično opasno, a osjećaja straha mnogi se nisu ni sada oslobodili. Jović zanemaruje sustavnu cenzuru i autocenzuru, što su proizvodi straha kojima se znatan dio stanovništva prilagodio i naučio je živjeti s njima.

Jović tvrdi da u Hrvatskoj 1991. „nije bilo dovoljno slobode – a nema je ni danas” (str. 201), da izbjegavanje „ozbiljnih povjesničara” da pišu o temama koje nose rizik i slobodu „pokazuje stanje u kojem se nalazimo” (str. 320). Ozbiljan znanstvenik teško da bi stupanj slobode ratne 1991. usporedio s bilo kojom mirnodopskom godinom. Kao povjesničar koji istražuje 1980-e na temelju dokumenata SK Hrvatske, mogu se nasmijati na takve tvrdnje, slobode je osjetno više nego do 1990., ali je može biti još i više. No da stanje nije tako crno pokazuje i ova knjiga: sama činjenica da je objavljena i da je dobila veliki publicitet, nerazmjernan svojoj kvaliteti, pokazuje da ima nade za slobodu i da Jović koristi previše crnih tonova da opiše hrvatsku sadašnjicu. Pita li se on, kada već radi usporedbe s Bosnom i Hercegovinom i Srbijom: je li ovakva knjiga moguća u Beogradu ili Sarajevu, i to sufinancirana od tijela države koju se optužuje za mitotvorstvo?

Premda je od 1995. prošlo gotovo četvrt stoljeća, Hrvatska nije postala usamljeni otok izoliran od svijeta i okruženja. Ima i susjede s kojima ima niz neriješenih pitanja iz bliske prošlosti. Istočnoga susjeda vode osobe koje su se u ratu deklarirale i kao četnici i znatan dio populacije nije raščistio s onim snovima koji se u Hrvatskoj zovu Velika Srbija. Stoga su obljetnice bitaka i bojeva, koje su u Hrvatskoj godinama bile marginalizirane, samo odraz sukoba različitih simbola i politika. Naravno da možemo raspravljati o načinu slavljenja. To što Jović zove sklonošću militarizmu (str. 333) puki je sukob simbola koji je pojačan u zadnjih nekoliko godina nakon što je više od desetljeća potiskivan zbog „viših” interesa iz okruženja, i sa Zapada i s Istoka. Na održanje mitova iz susjedstva najučinkovitije se odgovara na isti način jer se inače gube politički poeni, a vladajuća elita vodi računa uglavnom o tome. Jer kada vi prestanete, drugi su u prednosti u dizanju tenzija, i to je začarani krug koji se može prekinuti samo kada se istočni susjed odrekne snova o državi za sve svoje pripadnike. I

⁴⁴ MARIJAN, *Hrvatska 1989. – 1992.*, 598.

to je suština spora, on neće nestati dok, kako tvrdi Jović, u Hrvatskoj središnje mjesto u politici identiteta bude rat (str. 338). To je potpuna zamjena teza i način na koji Jović postavlja problem kao da sugerira da je Hrvatska dužna napraviti prvi korak, što doista nema smisla. Sa Srbijom nas povezuje 70 godina zajedničke prošlosti, za kojom u Hrvatskoj dio medija i političara previše žali, što opterećuje suočavanje s prošlošću i izaziva reakciju krajnje desnice. U odnosima sa Srbijom nije problem u hrvatskom identitetu nego u političkoj eliti Srbije, koja se nije odmaknula od velikodržavnih koncepata koji su bili uobičajeni u XIX. stoljeću. Jovićeve se knjige stoga doima i kao „znanstveno” utemeljenje za zahtjeve da Hrvatska prestane obilježavati važne nadnevke Domovinskoga rata jer se nacionalna manjina koja je izazvala rat i okrenula protiv države u kojoj živi doima povrijeđenom, kao i njihova matična država.

Iz svega navedenog očito je da *Rat i mit* nije znanstvena knjiga. Poanta knjige je usporedba Jugoslavije i Hrvatske na štetu Hrvatske, po kojoj je Jugoslavija pod krinkom liberalizirane komunističke Hrvatske bila bolja od samostalne Hrvatske. Možemo se na određeni način složiti s tvrdnjom D. Markovine da je ovo jedna od knjiga koje obilježavaju desetljeće – tendencioznija i pristranija teško da će u dogledno vrijeme biti napisana. Autor je ostao na poziciji društveno-političkoga radnika iz osamdesetih, kada je bio perspektivni (i jedno vrijeme maloljetni) novinar *Poleta* i gradio karijeru koju je prekinuo raspad Jugoslavije i velikosrpska agresija JNA na Hrvatsku. Razlika je u tome što je iz tabora komunista prešao u drugi tabor nacionalista. Onih čijega je vijeća član. Jović dovodi u pitanje karakter i smisao rata, relativizira ulogu Srba, te Hrvatska, koja je iz rata izišla homogenija nego Srbija, postaje stoga glavni negativac u raspadu SFRJ.

Knjiga je ipak dugoročno zanimljiva. Kao prvo, zato što će vjerojatno biti prevedena na engleski i koristit će ju razina stručnjaka tipa spominjanoga Gagnona. Dobit će „relevantan” status i pridružiti se povelikom broju neutemeljenih studija o raspadu Jugoslavije i ratovima koji su pratili taj raspad na temelju kojih će uskoro neki novi Jović napisati sličan, bezvrijedan, ali „relevantan” rad. Knjiga će biti zanimljiva i za istraživače položaja srpske manjine u Hrvatskoj. Kao što je 1990./1991. većina Srba u Hrvatskoj pokazala da ne može prihvatiti njezinu neovisnost, tako dio njezine intelektualne elite i danas ima problema s Republikom Hrvatskom kao političkom činjenicom. I treće, reakcije na knjigu nisu nezanimljive, hvali ju onaj dio populacije za koji se može reći da se nije u stanju suočiti s karakterom druge Jugoslavije i koji Socijalističku Republiku Hrvatsku stavlja ispred Republike Hrvatske. Zbog toga je dio te populacije spreman podržati navodnoga liberala i po tko zna koji put demonstrirati koliko u Hrvatskoj i dalje živi, političkim rječnikom rečeno, obrazac korisnih budala.

Davor Marijan